

İnsan hüquqlarının hər bir cəmiyyət üzvünün həyatı ilə, bu və ya digər fəaliyyət sahəsində onların özlərini təsdiq və ya reallaşdırmaq imkanları ilə qırılmaz şəkildə bağlı olduğunu əsaslandırmaq üçün əlavə arqumentlərə ehtiyac yoxdur. İnsan hüquqlarının tanınması və qorunması məsələsinin artıq çoxdan milli səviyyənin hüdudlarını aşması ondan xəbər verir ki, bu məsələ global xarakter almışdır.

D.Qəmbərov qeyd edir ki, milli qanunvericilikdə insan hüquqlarının tanınması və qorunması ilə bağlı olan məqamlar, məhz müvafiq beynəlxalq normativ-hüquqi aktların təsiri altında formalaşır və inkişaf edirlər. Hazırda istənilən cəmiyyətin və dövlətin inkişafını demokratiyasız və insan hüquqları gözlənilmədən təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Müasir dünyada insan hüquqları insanların və cəmiyyətin birliyinin əsas kriteriyası rolunda çıxış edir. Bəşər sivilizasiyasının inkişafının hər bir insanın təbii tələbatlarının nəzərə alınması ilə və milli qanunvericilik aktlarında insanın və vətəndaşın hüquq və azadlıqları təsbit olunmuşdur. Müasir cəmiyyətlərdə əsas hüquqları və azadlıqlarının gözlənilməsi səviyyəsi cəmiyyətin xarakterini açan əsas göstərici kimi qəbul olunur. Hər bir dövrdə olduğu kimi, müasir dövrümüzə də insanın əsas hüquq və azadlıqları müəyyən amillərin təsirində məruz qalır.

D.Hibert yazır: "İnsan hüquqlarının qorunması ümumi şəkildə insanların müəyyən səviyyədə layiqli, humanist kompleks davranışlarla təmin olunması kimi də nəzərdən keçirilə bilər. İnsan hüquqlarının qorunması, bütövlükdə, bəşəriyyəti ciddi kataklizmlərdən qoruyur. Yəni əsas insan hüquq və azadlıqlarını qəbul edən, qoruyan siyasi sistemlər, bununla həm də, dünyada münaqişələrin miqyasını əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdırırlar." Cəmiyyətdəki statusundan narazı insan daim potensial münaqişə mənbəyidir. Təsadüfi deyildir ki, insan hüquq və azadlıqlarının global hörmətinin formalaşması prosesində, demək olar ki, bütün dünya dövlətlərinin töhfəsinin olması bu gün hamı tərəfindən qəbul olunmaqdadır. İnsan hüquqları üzrə beynəlxalq qanunvericilik əsas insan hüquq və azadlıqlarını qoruyur və bununla bağlı dövlətlər qarşısında məsuliyyət və öhdəliklər qoyur. M.Mayesin fikrində, bu qanunlar insanların fiziki mövcudluğunu (yaşamaq hüququ) qorumaqla yanaşı, onların iqtisadi və sosial rifahlarını təmin edir. İnsan hüquqları üzrə beynəlxalq qanunvericilik, universal olaraq, hər hansı bir əlamətlərinə görə, insanlar arasında diskriminasiyaya yol verməsini qadağan edir.

E.Petersman göstərir ki, "insan hüquq və azadlıqlarının optimal müdafiəsi, istənilən halda, əsas hüquqlar kompleksinin konstitusiyada yer təsbit olunması ilə mümkündür. Konstitusiyaya səviyyəsində insan hüquqlarının və ədalət prinsiplərinin üstünlüyünün qəbul olunmasına, gözlənilməsinə çalışmışlar. Əksər nəzəriyyələrdə cəmiyyətdə ədalətin təmin olunması ilə cəmiyyət üzvlərinin bərabər hüquqlara malik olmaları, onların bu hüquqlarının qorunması kimi əsaslandırılır. Yalnız bu halda, stabil və liberal cəmiyyətin qurulmasının mümkünlüyü ideyası əksər tədqiqatçılar tərəfindən dəstəklənirdi. Demokratik cəmiyyət quruculuğu, hər şeydən öncə, əsas insan hü-

quqlarının konstitusion müdafiəsini tələb edir." Bu baxımdan, demokratik cəmiyyətlərə malik olan dövlətlər insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasının normativ-hüquqi əsaslarının zəngin olması məsələsinə xüsusi həssaslıqla yanaşırlar.

Adam Kassiyə Abebe yazır: "Müasir dünya dövlətlərinin konstitusiyalarına nəzər salmaqla, bu həssaslıqdan irəli gələn praktiki addımların atıldığına şahidi olarıq. Belə ki, dünya dövlətlərinin konstitusiyalarının maddələrinin 1/3-nin, bir çox hallarda isə, daha artığının insanın fundamental hüquq və azadlıqlarına həsr edilmişdir. Konstitusiyaya əsas insan hüquqlarına hörmət və onların qorunması ilə bağlı qanunvericilik, icra və məhkəmə orqanları qarşısında məsuliyyət və öhdəliklər qoyur." Bu da, sübut edir ki, əsas insan hüquq və azadlıqlarının qorunması bütün hakimiyyət instansiyaları üçün prinsiplə məqam kimi müəyyənləşdirilmişdir.

Beləliklə, insan hüquq və azadlıqlarının konstitusion müdafiəsi dedikdə, bir növ konstitusiyaya vasitə ilə hakimiyyətin səlahiyyətlərinin məhdudlaşdırılması və şəxslər dövlət hakimiyyətinin müxtəlif orqanları arasındakı münasibətlərin xarakterinin müəyyənləşdirilməsi başa düşülə bilər. E.Petersman yazır: "Hesab olunur ki, konstitusionalizm bərabər hüquqların qorun-

qeyd etdiyimizi sübut edir. İnsan hüquq və azadlıqlarının tanınması, gözlənilməsi və qorunması ilə bağlı məqamlar müxtəlif qanunlarda və qanun qüvvəli sənədlərdə əksini tapmaqdadırlar". Problem ətrafında həyata keçirilən çoxsaylı, genişmiqyaslı elmi-tədqiqat işləri insan hüquqlarının qorunması ilə bağlı aşağıdakı prinsiplərin müəyyənləşdirilməsini şərtləndirmişdir:

- insan hüquq və azadlıqlarının ən ali dövlət səviyyəsində normativ-hüquqi təsbitinin zəruriliyi. Burada milli konstitusiyalar, ya da deklarasiyalar nəzərdə tutulur ki, onlar da insan hüquq və azadlıqlarının qorunması sahəsində ölkə qanunvericiliyinin inkişafı üçün konseptual əsas rolunda çıxış edirlər;

- insan hüquq və azadlıqlarının qorunması məsələsinin dünya düzeninin inkişafının proqram sənədlərində əksini tapması;

- insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasının ümumi insan hüquqları deklarasiyaları, beynəlxalq paktlar əsasında təmin olunması.

Nəzərdən keçirdiyimiz bu məqamlardan aydın görünür ki, müasir mərhələdə insan hüquq və azadlıqlarının qorunması sahəsində ciddi tələblər mövcuddur və bu istiqamətdə normativ-hüquqi bazanın arealı kifayət qədər genişdir. Bu da, öz növbəsində, insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasının mexanizmlərinin daha da təkmilləşdirilməsini təmin edir. Hesab etmək olar ki, insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasının başlıca mexanizmi rolunda ehtiva ayrı-ayrı dövlətlərin konstitusiyaları çıxış edirlər. Belə ki, hüquqların qorunmasının ən vacib prinsipləri, məhz konstitusiyada əksini tapır. Şübhəsiz, insan hüquqlarının qorunmasının başlıca prinsipi və ya xüsusi-

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KIVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

Müasir globallaşma dövründə insan hüquqlarının qorunması problemi

masını və hakimiyyət səlahiyyətlərinin sərhədləndirilməsini təmin edən ən vacib "siyasi keş"lərdəndir. Milli və beynəlxalq konstitusionalizm daimi inkişafdadır. Bunu cəmiyyətdə cərəyan edən müxtəlif xarakterli dəyişikliklər şərtləndirir. Bütün hallarda, bu inkişaf və ya tərəqqi konkret əsas prinsiplərlə əlaqəlidir. Bu prinsiplərə diqqət yetir-sək, onların insan hüquq və azadlıqları ilə birbaşa bağlı olduğunu asanlıqla müəyyənləşdirmək mümkündür. Beləliklə, bu prinsiplərin, əsasən, aşağıdakılardan ibarət olduğunu müəyyən edə bilərik:

- hüquq norması;
- hakimiyyət səlahiyyətlərinin məhdudlaşdırılması və bölgüsü;
- demokratik özünüidarəetmə;
- insan hüquqları;
- sosial ədalət.

H.Samber yazır: "Müasir cəmiyyətlərdə dövlətin yönünü və dünya ictimaiyyətinin inkişaf trendlərini insan hüquq və azadlıqlarının müəyyənləşdirdiyi artıq hamı tərəfindən qəbul olunur. Bu səbəbdən, insan hüquq və azadlıqları problemi daha ciddi maraq mərkəzinə keçmişdir. İnsan hüquq və azadlıqlarının qorunması məsələsi ətrafında elmi-tədqiqat işlərinin çevrəsinin dayanmadan genişlənməsi

yəti onların insandan ayrılmaz olması ilə bağlıdır. Müasir hüquqi dövlətlərdə hüquqların ayrılmazlığı onların əsas xüsusiyyəti kimi nəzərdən keçirilir. Bu prinsipin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, konstitusiyada əksini tapmış insanın və vətəndaşın hər hansı bir hüquqi dövlət tərəfindən alın bilməz və ya əsas məhdudiyyətlərin çərçivəsindən xaric məhdudlaşdırıla bilməz. Vətəndaş da, öz növbəsində, heç kəsin qarşısında öz hüquqlarından istifadə etməməklə, bağlı öhdəliklər götürə bilməz. Əksər elmi ədəbiyyatlarda əsaslandırılır ki, hüquqların meydana gəlməsi üçün insanın doğulması faktı yetərlidir. Bildiyimiz kimi, ayrılmaz hüquqlar, sonrakı mərhələlərdə beynəlxalq aktların məzmununu təşkil edən insan hüquqları konsepsiyalarının əsasında dayanmışdır. Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi, İnsan Hüquq və Əsas Azadlıqlarının Qorunması haqqında Avropa Konvensiyası və insan hüquqları haqqında digər mühüm beynəlxalq paktlar (beynəlxalq müqavilələr) insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının qorunması vacib istinad nöqtələrini təşkil edir. İnsan hüquq və azadlıqlarının qorunması mexanizmləri rolunda da, məhz bu mü-

hüm sənədlər çıxış edirlər.

V.Fikensmer yazır: "Universal insan hüquq və azadlıqları, demək olar ki, bütün dünya dövlətləri tərəfindən qəbul olunmuşdur. Dövlətlər milli konstitusiyalarına, beynəlxalq müqavilə və razılaşmalara əsasən, insan hüquq və azadlıqlarının səmərəli qorunması, konstitusiyaya təsbiti olmadan, qeyri-mümkündür. Yəni insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasının normativ-hüquqi əsaslarını formalaşdırmaqdan bu istiqamətdə praktiki addımlar atmaq qeyri-mümkündür. Belə ki, atılan addımlar rəsmi təsbit olunmuş sənədlərə əsaslanmalıdır. Tarix və konkret olaraq, konstitusiyaya nəzəriyyəsi dəqiqliklə sübut edir ki, azadlıq, demokratiya, bazar rəqabəti və sosial ədalət heç də təbiətin insanlara "hədiyyəsi" deyildir." Bunları insanların mübarizəsi nəticəsində meydana gəlmiş konstitusiyaların töhfəsi adlandırmaq daha düzgündür. İnsan hüquq və azadlıqlarının səmərəli qorunması həm məntiqi, həm də praktiki olaraq, normalarsız qeyri-mümkündür. Müvafiq olaraq, qeyd edə bilərik ki, demokratik konstitusiyaların başlıca vəzifəsi hakimiyyət səlahiyyətlərindən sui-istifadəyə qarşı insan hüquqlarının müdafiəsindən

ibarətdir. Məsələn, konkret olaraq, vurğulaya bilərik ki, ABŞ Konstitusiyasına doqquzuncu düzəlişdə bu məqam kifayət qədər aydın şəkildə ifadəsini tapmışdır. L.Levin yazır: "Ümumiyyətlə, nəzərə almaq lazımdır ki, konstitusion məhdudiyyət dövlətin daxili siyasətinə, həm də xarici siyasətinə təsir etməklə, insanların hüquq və azadlıqlarının qorunmasının zəruri şərtlərini təmin edir. İnsan hüquqlarının normativ-hüquqi əsaslarının formalaşması məsələsinə nəzərdən keçirərkən, xüsusi olaraq, qeyd etmək lazımdır ki, 1945-ci ildə BTM-nin yaranması ilə dövlətlər, əsasən, əsas insan hüquq və azadlıqlarını qəbul etdiklərini, insan ləyaqətinə həssaslıqla yanaşdıqlarını təsdiq etmiş oldular. Bununla, dünya dövlətləri insan hüquq və azadlıqlarının, istinasız olaraq, hamılıqla qəbul olunacağı və onlara hörmətlə yanaşılacağı bir dünyanın yaradılması məqsədlərini ortaya qoymuş oldular. Bu zaman insanlar arasında milli, irqi, dini, dil ayrı-seçkiliyinin yolverilməzliyi başlıca prinsip kimi dəstəklənirdi."

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru